

IMAGINEA REGELUI LADISLAU AL V-LEA ÎN *EPISTOLAE-LE FAMILIARES* ALE LUI ENEA SILVIO PICCOLOMINI

Punctul de plecare al acestui articol este incunabulul din anul 1496, tipărit la Nürnberg, în tipografia lui Anton Koberger, care conține o mică parte din scrisorile pe care Enea Silvio Piccolomini le-a scris sau le-a primit de la cunoscuții săi¹. Este un număr impresionant, dacă ne gândim la perioada în care a trăit și la mulțimea de cunoscuți cu care a corespondat. Încă din timpul vieții Piccolomini s-a gândit că ele ar putea fi tipărite și grupate în funcție de perioada în care el a ocupat vreo funcție fie în administrația regală, fie în cea papală; astfel ele pot fi grupate în scrisori din perioada când a fost laic, episcop sau cardinal².

Stilul epistolar de a răspândi veștile a fost foarte întâlnit în secolul al XV-lea, ținând locul ziarelor din vremea noastră. Informațiile transmise de Piccolomini erau în special politice, adresându-se unui cerc larg de cunoscuți, printre care amintim pe Leonardo Bruni, Traversari, Poggio Bracciolini, cardinalul Giuliano Cesarini, regele Alfons al V-lea al Neapolului și Aragonului, Niccolo Amidano, Niccolo Arziboldo, Johann Eich, ducesa de Milano, Bianca Sforza, și ducele de Milano, Francesco Sforza, Leonardo Benvoglianti, cardinalul Niccolo de Cusa, Bartolomeo, episcop de Novarra, Venceslav Crumnau, Giovanni Capestrano, papa Calixt al III-lea, regele Casimir al IV-lea al Poloniei, Leodrisio Cribello, Giovanni Campisio, cardinalul Juan Carvajal, Dionisie, arhiepiscop de Esztergom, Francisco Filelfo, regele Frederic al V-lea, ajuns mai târziu împărat sub numele de Frederic al III-lea, Filip, duce al Burgundiei, cardinalul de Firmano, Domenico Capranica, Johann Freund, Johann Hinderbach, Ioan de Zredna, episcop de Oradea, Ludovic, duce al Bavariei, Ludovic al XI-lea, rege al Franței, Ladislau al V-lea, regele Ungariei și Boemiei etc. Corespondența s-a purtat în limba latină, întâmplările zilnice oferind material pentru analizarea conținutului scrisorilor³.

Odată cu intrarea în cancelaria condusă de Gaspar Schlick – el a fost cancelar atât în timpul împăratului Sigismund de Luxemburg, cât și în cel al regelui Albert al II-lea și al regelui Frederic al V-lea, susținut de acesta și când a ajuns împărat –, Piccolomini a reușit să afle cele mai proaspete știri, pe care le-a

¹ Pius II 1496, f. 1r-348r; în realitate, lucrarea are numai 342 f., deoarece îi lipsesc din caietul literei M 4 file (M III și M IV cu corespondentele lor). Pentru mai multe amănunte vezi Mârza 2005. Numărul total al scrisorilor lui Piccolomini păstrate înainte de urcarea pe scaunul pontifical se ridică la 1263, descoperite de Rudolf Wolkan în arhivele și bibliotecile din Austria, Germania, Cehia, Italia. Până la sfârșitul secolului al XIX-lea istoricul Georg Voigt a descoperit numai 559 scrisori. Vezi și Wolkan I, p. 353-369.

² Wolkan I, p. 369.

³ Pör 1880, p. 342-344.

transmis mai departe. A fost preocupat, în special, de evenimentele politice (situația din Austria, Ungaria, conciliul de la Basel, problema husită și atitudinea lui Jiří Poděbrad față de Roma, neutralitatea invocată de principii electori față de Roma și, nu în ultimul rând, războaiele cu turcii și problemele ridicate de înaintarea lor în Balcani), de întâmplările personale din viața prietenilor săi, pe care a încercat să-i ajute cu sfaturi ori de câte ori i le-au cerut, de problema umanismului, care era în perioada sa de glorie în Italia secolului al XV-lea. Întotdeauna a fost interesat de problemele superioare funcției sale – secretar, episcop, cardinal – și și-a dezvoltat interesul și preocuparea în funcție de poziția sa. I-a plăcut să ia atitudine față de lucrurile întâmplate în jurul său și a relatat cu plăcere prietenilor multe amănunte⁴.

Revenind la cele 433 de scrisori sau mici tratate cuprinse în ediția din anul 1496, câteva dintre ele au în centru un personaj controversat al epocii în care a trăit; este vorba de tânărul Ladislau al V-lea, fiul regelui Albert al II-lea al Ungariei și al reginei Elisabeta, cunoscut istoriografiei și sub numele de Ladislau Postumul⁵. L-am numit un personaj controversat datorită neînțelegerilor iscate odată cu nașterea lui între stările din Ungaria, Austria și Boemia și regele Frederic al V-lea, numit tutorele copilului de către regina Elisabeta. Un alt eveniment controversat din viața sa a avut loc în anul 1457 la Praga, unde urma să se căsătorească cu fiica regelui Franței, Carol al VII-lea, și unde a murit otrăvit.

Preocupat de situația central-europeană, de-a lungul anilor petrecuți la curtea regală și imperială, Piccolomini a ajuns să cunoască foarte bine realitățile vremii. S-a arătat deosebit de pasionat de istorie, lăsând posterității interesante descrieri ale popoarelor pe care le-a cunoscut. O scurtă descriere a Ungariei se găsește și într-una dintre *Epistolae*-le (162) incunabulului, care este adresată papei Nicolae al V-lea; este prezentată așezarea și bogățiile Ungariei, care se întinde de o parte și de alta a Dunării. Odinioară numită Pannonia, teritoriul era străjuit în partea estică de Moesia, iar în cea septentrională de Noricum. Coordonatele geografice prezentate de Piccolomini nu corespund cu ceea ce se știe în prezent despre așezarea Ungariei. În est se găseau gepizii și dacii – Piccolomini a făcut în acest moment deosebirea între danezi și daci, primii purtând în latină și numele de daci, dar și pe cel de dani. În fraza imediat următoare, umanistul i-a numit pe vechii daci transilvăneni, care locuiau o regiune înconjurată de munți⁶.

⁴ Pór 1880, p. 344-362.

⁵ Pius II 1496, nr. 13, 54, 63, 78, 81, 136, 147, 155, 162, 189, 259, 262, 282, 292, 295, 338, 343, 350, 353, 354, 376, 379, 384, 424, 431.

⁶ Pius II 1496, nr. 162, f. 138r-138v: “Hungaria sicuti vestre beatitudini constare no[n] ambigo [et] ultra [et] circa Danubium est, olim Pannonia fuit, que ab oriente Moesiam, ab occidenti Noricum habuit [...]. Que trans Danubiu[m] Hu[n]garia iacet, p[ar]s Scithie prius erat, duasq[ue] ge[n]tes habuit gepidas qui contermini germanis fuerunt et dacos. Non qui nu[n]c daci vocant[ur], quor[um] rex ad Oceanu[m] Germanicu[m] inter Suecia[m] [et] Saxonia[m] latissimo regno, sed palustri potit[ur]. Na[m] hi dani melius appellant[ur]. Sed q[ui] ea loca teneru[n]t q[ue] nu[n]c Tra[n]s-

Acest teritoriu, despre care umanistul a dat o serie de informații prețioase – Piccolomini s-a numărat printre primii umaniști care i-au amintit pe transilvăneni –, a reprezentat de-a lungul întregului secol al XV-lea un spațiu în care s-au luptat pentru supremație mai multe tabere: de o parte Casa de Habsburg, de cealaltă adepții lui Ioan de Hunedoara și ai regelui Poloniei, Vladislav al III-lea, mai târziu Matia, viitorul rege al Ungariei și, nu în ultimul rând, turcii.

Scurta domnie a regelui Albert al II-lea și moartea sa prematură a lăsat tronul Ungariei fără un moștenitor sigur, deoarece regina Elisabeta urma să-l nască pe Ladislau Postumul după moartea soțului său⁷. Această situație complicată i-a făcut pe unii magnați maghiari să susțină candidatura unui rege străin – polon – la tronul Ungariei. Prin hotărârea adoptată de dietă, regele Vladislav al III-lea al Poloniei urma să dobândească tronul, dar și să se căsătorească cu regina Elisabeta. Această propunere a fost susținută de Ioan de Hunedoara și de nobilii din partida reformatoare, dar a displicut reginei și partidei care o susținea – nepoții ei Ladislau Gara și Heinrich Cilli. Nașterea în anul 1440 a unui băiat, viitorul rege Ladislau al V-lea, a complicat situația în Ungaria, mai ales că regina a ținut ca micuțul rege să fie încoronat la doar câteva luni de la naștere, pentru a avea siguranța că fiul ei va moșteni tronul⁸.

Partida radicală, condusă de contele Cilli, nu l-a acceptat pe noul rege care, la încoronare, a primit numele de Vladislav I al Ungariei, și a permis încoronarea unui copil la Alba Regală de către arhiepiscopul de Esztergom, Dionisie Szécsi. Încoronarea formală a lui Ladislau Postumul a făcut-o pe regina Elisabeta să-l numească tutore pe Friedrich von Steiermark, fiul principelui Ernst, ales rege german la 2 februarie 1440 de principii electori la Frankfurt, sub

silvani occupa[n]t vicina thartaris in corone speciem mo[n]tibus cincta. [...] Auri [et] arge[n]ti divites vene multu[m] pecoris, er salubris, terra optimis co[m]paranda nisi sua se ubertate corru[m]peret”. O foarte interesantă descriere a Transilvaniei și a celor ce o locuiesc o găsim în Aeneae Sylvii 1690, p. 226-227.

⁷ Calimachi 1768, p. 44: “Nam quum Albertus quoque, haud multo post delatum ad se regnum, gravida uxore, vita excessisset: optimates Hungariae frequentes, una cum oratoribus Despoti Rasciae, ac Cilliae comite, ad Reginam Budae agitantem, convenere; coeptumque est agi de regni statu constituendo”; Ferrario 1926, p. 171; Pio II 1997, p. 120.

⁸ Mureșan 1968, p. 61-62; Pius II 1496, nr. 81, f. 43r: “Vidua[m] quoq[ue] nubere admone[n]t. [...] Eamq[ue] lege[m] adiiicit ut si marem interea pareat, nulla legat[i]o[n]i vis insit. Du[m] legati via[m] faciū[n]t priusq[ue] Vuladislau[m] co[n]venia[n]t, parie[n]te regina Ladisla[us] Alberti filius nascit[ur]”. Regina a primit o scrisoare de felicitare și din partea orașului Nürnberg; vezi și Bachmann 1879, nr. 2, p. 1-2: “[...] haben wir zu sundern grossen gnaden vernommen und seyn auch mit sundern frewden dadurch erfrewt worden”; Thwróc 1766, p. 303: “[...] regina Elizabeth, sua baronum cum parte, Albam regalem petiit; filiolumque suum, nomine Ladislaum, qui nondum quatuor sue etatis menses compleverat, multis tonantem vagitibus, in regem fecit iniungi pariter [et] coronari”; Aeneae Silvii 1998, p. 186: “Mittuntur ad eam legati, qui dicant ad eligendum regem diem statutam. [...] Reginam natum ex Alberto filium in cunabulis ostendit, rogat, ne paterna hereditate pupillum exuant”; Paparelli 1950, p. 134; Drăgan 2000, p. 80; Pio II 1997, p. 784; Aeneae Sylvii 1690, p. 222.

numele de Frederic al V-lea, iar mai târziu ales împărat romano-german sub numele de Frederic al III-lea, și să-i amănesteze coroana; prin acest tutorat regele Frederic al V-lea “deținea” coroana Ungariei și a Boemiei; era pentru prima dată după anul 1379 când un singur membru al familiei de Habsburg deținea toate teritoriile casei de Habsburg – regele Frederic al V-lea a fost tutore și pentru ducele Sigismund, fiul vărului său, Frederic al II-lea, mort în iunie 1439⁹.

În această perioadă, în care situația minorului Ladislau nu era prea clară, regina Elisabeta s-a ajutat de serviciile unui fost căpitan husit, Ján Jiskra din Brandýs¹⁰. Acesta a fost susținătorul intereselor habsburgice în Ungaria. Scopul principal al acțiunilor lui Jiskra a fost să nu permită regelui Vladislav I contactul cu Polonia și să-l izoleze de orice ajutor care îi putea veni de acolo; acțiunea lui Jiskra s-a materializat în momentul în care regina Elisabeta i-a dat în administrație cetățile din nordul Ungariei Superioare – Spiš, Šášov, Revište, Lúпча, Šariš etc. –, care asigurau protecția în fața Poloniei. Însă, în scurtă vreme s-a constatat că încoronarea lui Ladislau Postumul nu a adus rezultatele scontate; în acest moment au început tratative secrete între partida radicală și adepții regelui Vladislav I și, în cele din urmă, regina Elisabeta l-a recunoscut pe Vladislav I rege al Ungariei, cu condiția ca drepturile fiului ei să fie garantate¹¹. Această recunoaștere din partea reginei a survenit și datorită turcilor, care amenințau regiunea, și a avut loc înainte de sfârșitul anului 1442, când regina Elisabeta a murit¹².

Piccolomini era la curent cu evenimentele derulate în Europa centrală – se afla deja la curtea regelui Frederic al V-lea –, anunțându-l printr-o scrisoare (13)

⁹ Thwrocław 1766, p. 304: “Divertit tandem regina ab hinc, simul cum filio [et] corona, ad Fridericum Romanorum regem [et] Styrie ducem; [...] tum filium pro educatione, tum coronam pro conservatione, illi dedit”; Pius II 1496, nr. 81, f. 43v.: “Sed regina cu[m] se debilore[m] vidit impare[m]q[ue] polono, filiu[m] parvulu[m] cu[m] corona ad Fridericu[m] Cesare[m] tra[n]smittit sibi q[ue] patruale[m] co[m]mendat”; Gregorovius 1873, p. 72; Drăgan 2000, p. 80; Baum 2005, p. 6; Aeneae Sylvii 1690, p. 222-223; Pio II 1997, p. 784.

¹⁰ Dan 1944, p. 111; vezi și Piccolomineus 1842, p. 56-58, unde este făcută o scurtă caracterizare a lui Jiskra, care și-a oferit serviciile atât împăratului Sigismund de Luxemburg cât și regelui Albert al II-lea, fiind numit de acesta “dux exercitus”; după moartea lui Albert al II-lea, Jiskra a rămas în zonă pentru a apăra interesele tânărului rege: “Namque cum defuncto Alberto ab regina coniuge Ladislaoque eius puero Hungari deficerent Polonumque regem sequerentur, hic solus ex omnibus ducibus, qui arma in Hungaria tenebant, intrepido animo menteque stabili mansit in fide regisque Ladislai partes tutatus est”.

¹¹ Klein, Ruttkay, Marsina 1993, p. 152; Calimachi 1768, p. 58: “Interea Strigoniensis Archiepiscopus, [et] Ladislaus Gara, qui coronandi posthumi in primis auctores, adiutoresque fuerant; seu desperatis Reginae rebus, propter successus Vladislai, seu rati [...] ad concordiam converti posse, coeperunt cum Vladislao, clam, per internuntios agere [...]”. Richard Pražák a kol., 1993, p. 50; Dejiny Slovenska, I, 1986, p. 400; Dan 1944, p. 120.

¹² Pius II 1496, nr. 417, f. 303r-303v: “[...] defuncto Alberto, regina [et] universi regni accolae Vuladislau[m] rege[m] accesiverint cuius ope [et] auspicio catholica fides [et] regni populus ab infestatione thurcorum defendi possit qui tunc Ungarie vicini clades q[uam] plurimas inferebant”; Dejiny Slovenska, I, 1986, p. 401.

pe arhiepiscopul de Esztergom, Dionisie, că l-a văzut în septembrie, fără să precizeze anul, pe Ladislau, sosit la curte, și prezentându-se în fața regelui Frederic al V-lea, care era însoțit de un grup de baroni; deși era copil, toți știau că era rege și-l tratau cu respectul cuvenit. Dorința lui Piccolomini exprimată în finalul scrisorii – “să dea Domnul ca viața acestuia să fie cât mai lungă” – nu s-a îndeplinit¹³.

Neînțelegerile dintre Frederic al V-lea și Vladislav I au continuat, neputându-se pune de acord asupra drepturilor care îi reveneau lui Ladislau, mai ales că tânărul era socotit rege al Ungariei (63, 78)¹⁴. Piccolomini i-a atras atenția în cea de-a doua scrisoare (78) arhiepiscopului de Esztergom de importanța pe care o joacă prezența lui Ladislau pe scena politică din regiune, el fiind singurul urmaș pe linie directă al împăratului Sigismund. În toată viața lui Ladislau până la alegerea ca rege al Ungariei s-a pus problema dreptului pe care îl avea asupra coroanei. Piccolomini a propus ca Vladislav să fi păstrat regatul pentru copil și să fi fost numit tutore; dar această propunere se găsește într-o scrisoare târzie, din anul 1453, în care a încercat să dea o serie de soluții tardive la situația creată în Ungaria¹⁵.

Moartea regelui Vladislav I al Ungariei la Varna – 1444 – a complicat și mai mult situația succesiunii¹⁶; aceasta a fost prezentată de către Frederic al V-lea într-o scrisoare adresată papei Eugen al IV-lea, în care l-a recomandat pe tânărul Ladislau și i-a recunoscut drepturile asupra Ungariei. Frederic al V-lea și-a dezvoltat ideea și mai mult într-o altă scrisoare – surprinzătoare prin conținutul ei, deoarece el a acceptat tutoratul asupra lui Ladislau, oferit de regina Elisabeta, tutorat care îi conferea formal “deținerea” celor două coroane – către

¹³ Pius II 1496, nr. 13, f. 7r.: “[...] Ladislaus puer que[m] ibid[em] septe[m]bris in aula regia coram Friderico cesare patruale suo magna baronu[m] stipante caterva sum conte[m]platus. [...] Faxit de[us] vita ei[us] ut illi lo[n]gior sit”.

¹⁴ Pius II 1496, nr. 63, f. 31v-32r: “Miserat rex Polonie I[ite]ras quasdam cesari nostro formamq[ue] dederat iuxta quam pacem deposceret. Non libuit cesari q[uo]d petebetur formamq[ue] alia[m] dictavit per quam non solu[m] Austria, Stiria atq[ue] Carinthia cum Carniola, sed omnis etiam obedientia regis Ladislai comprehenbatur. [...] Iam se cesar partialem facit qui regnum Hungarie attribuit Ladislao. [...] At Ladislaus verus est hungarorum rex non par ratio est”, nr. 78, f. 39v-41r: “Civiles aut[em] dissensiones invidia [et] ambitio alunt. [...] Nunc de remediis tra[n]sige[n]dum est. [...] Nempe viri prestantissimi[,] si regnu[m] vestrum vultis instaurare (vultis e[ni]m no[n] ambigo) [...] quere[n]da iustitia est, habenda concordia, iunge[n]dus amor Ladislao, qui verus rex est repetendus, inva[n]dus, fove[n]dus, ut violata in eo iusticia resartiat[ur]. [...] Et igit[ur] vobis ad iusticiam conserva[n]dam Ladislaum in regem hane[n]dus, qui Sigismundi nepos, Alberti [et] Elizabeth filius, avito paterno [et] materno iure regnu[m] vindicat. [...] Nemo in regno vestro ius habet nisi puerulus iste. [...] In hoc puero regia maiestas relucet. [...] Cum hoc extirpare scismaticos de regno poteritis, cu[m] hoc thurcos repellere, Dalmacia[m] vindicare [et] quicquid alie natum est ad corona[m] reducere”.

¹⁵ Pius II 1496, nr. 417, f. 303v: “Poterat Vuladislaus [...] pupillo infanti regnum conservare, ac veluti tutor vicini regis regnum administrare [...]”.

¹⁶ Bonfinis 1936, p. 156-157: “Nam una omnium voce suffragioque, ut par erat, Ladislaus postumus Alberti filius rex Ungariae declaratur, qui annum tunc quantum agebat. Cum regno autem per etatem foret immaturus, de gubernatore eligendo agitatum est”.

papa Eugen al IV-lea, pe care îl ruga să sprijine alegerea lui Ladislau ca rege al Ungariei¹⁷. În testamentul lăsat de regele Albert al II-lea era prevăzut ca urmașul pe linie masculină să fie crescut până la majorat de seniorul Casei de Habsburg și de mama sa, dar la Bratislava. Dorința defunctului rege nu s-a putut realiza dar, într-un târziu, la 22 octombrie 1450, la Bratislava, a fost încheiat un acord între Frederic al V-lea și Ungaria, reprezentată de Ioan de Hunedoara, prin care Ladislau rămânea până la 18 ani sub protecția lui Frederic al V-lea, iar Ioan de Hunedoara era numit regent pentru Ladislau în Ungaria – deși Ioan de Hunedoara deținea această funcție încă din anul 1446¹⁸.

Prietenia dintre Piccolomini și regele Ladislau s-a întărit cu trecerea timpului. Nu trebuie trecut cu vederea faptul că, la propunerea educatorului lui Ladislau, Kaspar Wendel, umanistul i-a dedicat tânărului un tratat (431) despre educarea copiilor, *De institutione liberorum*. La acea dată, Piccolomini era încă episcop de Trieste¹⁹. Tratatul a fost inspirat din ideile umaniste, care susțineau că “un rege fără carte este ca un măgar încoronat”, fiind socotit de către autor un manual în folosul oricui va avea, în calitate de principe, responsabilitatea de a guverna; în tratat se recomandă studierea filologiei și a limbii grecești²⁰. Întesată cu citate din Quintilian, Plutarh și alți vechi pedagogi, lucrarea s-a bucurat de un succes mai mare când împărăteasa Eleonora s-a folosit de sfaturile conținute în educarea fiului ei, Maximilian, viitorul împărat al Casei de Habsburg. În amintirea prieteniei dintre Piccolomini și Ladislau al V-lea, regele a fost unul dintre cei ce l-au felicitat pe Piccolomini în momentul dobândirii funcției de cardinal – 16 decembrie 1456²¹. Tot regelui Ladislau²² s-a adresat când a avut nevoie să-și ajute un prieten, pe Heinrich Senftleben, cu care a întreținut o bogată corespondență – numai *Epistolae*-lele, ediția 1496, cuprind în totalitate opt scrisori²³.

¹⁷ Wolkan II, p. 132-134, nr. LXXXI: “Is est in Nova Civitate, vicinus Hungariae, adirique ab omnibus potest, qui eius visendi sunt cupidi. Spes nostra et omnium est, antecessorum suorum virtutes in hoc puero revicturas”, p. 157-158, nr. XCV: “Rogamus intime vestram sanctitatem atque obsecra-mus, quatenus eadem [...] dignetur scribere litteris suis benignis congregationi huiusmodi Budensi persuadendo [...] quatenus suum verum heredem et regem, puerum profecto scitum, formosum et maxime spei, sine contradictione recipient sibi que obedient pacique regni sic consulant”.

¹⁸ Österreichische Geschichte 2004, p. 245-246; Chassin 1856, p. 336-337; Setton 1978, p. 172.

¹⁹ Pius II 1496, nr. 431, f. 319r-337v, trimis tânărului rege în februarie 1450 din Wiener Neustadt; Paparelli 1950, p. 135. Campano 1964, p.71 îl amintește sub numele *De regia institutione*. Lucrarea se găsește și în Wolkan III, p. 103-158.

²⁰ Aeneae Silvii 1998, p. XXIII; Garin 1973, p. 22; Baum 2005, p. 9.

²¹ Pius II 1496, nr. 259, f.192r-192v: scrisoarea a fost adresată de Piccolomini cunoscutului său Nicolo Listio, însă amintește că regele Ladislau a mulțumit papei și sfântului colegiu pentru promovarea făcută: “[...] regia maiestas sanctissimo domi[n]o nostro [et] sacro collegio gratias agat de nostra promotione [...]”.

²² Pius II 1496, nr. 262, f. 193r.: “Rogo ut illi plenam credentie fidem prestare digneris[...]”.

²³ Pius II 1496, nr. 147, nr. 273, nr. 285, nr. 293, nr. 316, nr. 325, nr. 339, nr. 381.

În anul 1452 Ladislau a participat la ceremonia căsătoriei dintre Frederic al V-lea și Eleonora, nepoata regelui Alfons al V-lea de Neapole și Aragon, care a avut loc la Roma, ocazie cu care papa Nicolae al V-lea l-a încoronat pe Frederic al V-lea împărat al Sfântului Imperiu Romano-German și care a devenit astfel Frederic al III-lea²⁴. Datorită refuzului de a-i acorda tronul lui Ladislau, împăratul s-a văzut nevoit să se întoarcă mai repede decât plănuise. În Austria a izbucnit o răscoală din cauza refuzului împăratului de a-l înapoia pe Ladislau; Ungaria era pe punctul de a ridica și ea armele, fiind sprijinită și de Boemia²⁵. Cu această ocazie s-a constituit o ligă la Mailberg, scopul fiind eliberarea lui Ladislau din mâinile tutorelui său; în serviciul ligii s-a aflat condotierul din Stiria, Andreas Baumkirchner, care a atacat și a asediat Wiener Neustadt, reședința preferată a împăratului. Asaltul a fost respins, dar împăratul a suferit o umilire. În aceste condiții, sfătuit și de Piccolomini, Frederic al III-lea l-a încredințat pe Ladislau protecției contelui Cilli și stărilor, cu rugămintea ca să se organizeze o dietă la Viena pentru a rezolva neînțelegerea²⁶.

La sfârșitul lunii octombrie 1453, la Praga, în catedrala sf. Vit, a avut loc încoronarea lui Ladislau Postumul ca rege al Boemiei. Prin această încoronare regele Ladislau a ieșit de sub influența împăratului Frederic al III-lea, cu care a avut de acum înainte relații încordate (136, 147); tot în același an Ioan de Hunedoara a fost numit căpitan, iar episcopul de Oradea, Ioan Vitéz, cancelar²⁷.

²⁴ Pio II 1997, p. 39.

²⁵ Aeneae Silvii 1998, p. 198 este surprins discursul ținut de Poděbrad la Benešov, deoarece la Praga a izbucnit ciuma, și în care este tratată aceeași problemă, a scoaterii lui Ladislau de sub tutela lui Frederic al III-lea și a alegerii lui ca rege al Ungariei și Boemiei: “Petivistis ex caesare, viri Bohemi, Ladislaum, Regis quondam vestri filium, ad vos mitti. Idem Hungari, idem Austriales importunes precibus exigent”; Platina 1485, f. 129v.: “Orta na[m]q[ue] erat inter eos [et] imperatore[m] co[n]troversia p[ro] Ladislao rege que[m] illi ad se mitti postulabant”; Paparelli 1950, p. 137.

²⁶ Mureșan 1968, p. 178; Bérenger 1990, p. 104; Wolkan II, p. 11: “Sunt enim plurimi Germanie barones et principes, qui videntes serenissimum dominum regem Ladislaum propterea, quia puellus est, pupillus et orphanus, in suo iure opprimi, miseratione commoti et tam amore iustitie quam sanguinis propinquitate excitati, cum validissimis auxiliis Hungariam petere disposerant. Similiter quoque et Bohemi [...] parati erant in favorem pupilli arma suscipere [...]”. Drepturile regelui minor sunt apărate și într-o scrisoare trimisă de cancelarul împăratului, Kaspar Schlick, unui magnat maghiar v. Wolkan II, p. 78-79: “[...] quia deus omnipotens, iustus iudex, non sinit perire iustitiam, maxime illius parvuli innocentius, in cuius ore nunquam inventus est dolus, qui nil mali fecit, ut privetur sua avita et paterna successione”; Österreichische Geschichte 2004, p. 249; C. Uurgieri della Berardenga 1973, p. 175; Pio II 1997, p. 43-44.

²⁷ Palacký I, p. 297; Aeneae Silvii 1998, p. 216: “Rex paulo post magnificentissimis apparatus Bohemiam petiit atque in Praga summo consecutus honores regni coronam accepit”; Pius II 1496, nr. 136, f. 123v: “Rex Ladislaus ad festum Michelis ingressurus est Bohemiam, corone suscipiende causa”, nr. 147, f. 127v: “Promisit etiam bohemis ad festum Michelis proximum Bohemiam ingredi coronam recepturus”; Palacký II, p. 74, scrisoarea din 22 ianuarie 1454 trimisă de Piccolomini lui Poděbrad: “Is regno Bohemiae natus, nunc domum revertitur [...]. Intrasse Bohemiam inclytum regem Ladislaum, coronatum esse, obedientiam et fidelitatem omnium regnicolarum suscepisse”; Dejiny Slovenska, I, 1986, p. 405; Setton 1978, p. 172.

Nici chiar organizarea unei diete la Bratislava nu a reușit să detensioneze neînțelegerile (147, 282)²⁸. În aceste disensiuni s-a amestecat și papa Calixt al III-lea, care a atras atenția că de pe urma neînțelegerilor aveau de câștigat numai turcii, care vor cuceri mai ușor Ungaria; papa era hotărât să trimită un negociator care să facă totul posibil pentru a se ajunge la un acord²⁹. Aceeași concluzie se poate desprinde dintr-o altă scrisoare (343) trimisă de papa Calixt al III-lea către legatul apostolic al Sfântului Scaun în Ungaria și dictată lui Piccolomini: este nevoie de pace pentru a se putea porni împotriva turcilor³⁰. Unul dintre motivele care l-au împins pe Calixt al III-lea să se implice în neînțelegerile dintre cei doi suverani era cruciada pe care o plănuia împotriva turcilor; dar mai exista încă un motiv (350): dacă Ladislau stăpâna Boemia, putea să lupte eficient pentru îndepărtarea ereziei și să reîntoarcă biserica de acolo spre catolicism³¹.

În Boemia situația politică și ecleziastică mai avea încă de suferit de pe urma războaielor husite. Până la încoronarea lui Ladislau, în Boemia guvernator era Jiří Poděbrad, om ambițios, lipsit de scrupule; jucând pe două fronturi, s-a arătat a ține parte și cu husiții, dar și cu catolicii, atunci când situația o cerea. Însă în timpul guvernării sale, husiții s-au bucurat de mai multe drepturi decât catolicii. Guvernatorul avea putere peste treburile politice, iar arhiepiscopul din Rokycany peste cele spirituale (155, 162)³². Situația nu s-a schimbat nici câțiva ani mai târziu, când, ajuns papă, Pius al II-lea s-a plâns împăratului Frederic al III-lea de atitudinea lui Poděbrad³³.

²⁸ Pius II 1496, nr. 147, f. 127v: “Rex Ladislaus in Possonio conventum habet regni Hu[n]garie, speratur confirmaturus cum cesare pacem”, nr. 282, f. 199r.: “Sed doleo armis plena[m] esse Hungariam quibus non in thurcos sed in sese barones eius terre depugnent. Illud quoq[ue] molestissimu[m] est inter imperatorem [et] Hungarie regem vetuste contentiones revirescu[n]t”.

²⁹ Baronii et Raynaldi et Laderchii 1876, t. 29, p. 102: “[...] cum inde Turcarum auferentur animi ad Pannoniam invadendam, teperent ceteri Christiani principes, ac Pontificii in Oriente conatus debilitarentur. [...] Scribimus super haec eidem imperatori, archiduci et duci Austriae necnon regi Hungariae illustri, eosque [...] ad pacem hortamur, mittimusque ad eos dilectum filium Georgium de Lapide notarium nostrum, qui pro concordia et unione eorumdem [sic!] omnia experiatur”.

³⁰ Pius II 1496, nr. 343, f. 217v: “Cu[m]q[ue] ad res fidei co[n]tra thurcos p[ro]specte dirigendas maxime necessariu[m] fit ut charissimi in Christo filii nostri Fridericus imperator romanor[um] [et] Ladislaus Hungarie atq[ue] Bohemie rex inter se conciliati, in thurcos arma convertant”.

³¹ Pius II 1496, nr. 350, f. 220v: “Et quanto cu[m] ardore cupimus regnu[m] illud Bohemie sub tuo regimine extirpatis heresum dogmatibus ad unione[m] vera[m] sancte matris ecclesie reverti”. Această scrisoare dictată lui Piccolomini are anul tipărit greșit; nu poate fi vorba de anul 1467, când nu mai trăia nici unul dintre cei trei protagoniști, ci poate de anul 1457.

³² Pius II 1496, nr. 155, f. 132r.-132v: “Georgius ibi plena[m] gubernationem habet. [...] Catholici oppressi sunt. Heretici dominantur. Temporalia regni Georgius[,] sp[irit]ualia Rochezana gubernat”, nr. 162, f. 139v: “Ladislaus e[ni]m rex Georgio gubernatori potestate[m] regni in clericos laicosq[ue] co[n]cessit. [...] Sic regnu[m] illud nobile [et] olim opulentissimu[m] ab hereticis ex integro gubernatur, quod ante hunc diem inauditu[m] est. [...] Nunc omnis nobilitas om[ni]sque plebs Georgio paret. Hic princeps hic caput habetur”. Arhiepiscopul de Praga, Ján Rokycana, prieten al lui Poděbrad, nu a fost niciodată confirmat în funcție de papă sau conciliu v. și Bérenger 1990, p. 83.

³³ Palacky II, p. 322-323: “Scimus quid machinetur, et cogitat ut catholicos dissipet et heresim suam diffundat et augeat”.

Încarcerarea în închisoarea din Buda a episcopului Ioan Vitez de Oradea a fost un nou prilej pentru cardinal să-i scrie regelui Ladislau, transmițându-i informațiile pe care le obținuse el în legătură cu acest eveniment; la Roma se auzise că episcopul a fost închis din porunca regelui, dar Piccolomini este sigur că au existat mai multe cauze: una dintre ele era că regele se afla sub influența grupării conduse de unchiul său, contele Cilli³⁴. La auzul eliberării din închisoare, Piccolomini i-a scris și episcopului o scrisoare (384), în care îl felicită că a scăpat din captivitatea nedemnă și amară pentru funcția sa; cardinalul a atras atenția episcopului că regele s-a arătat mai înțelept acum când l-a eliberat. Cunoscându-l de multă vreme pe Ladislau, Piccolomini a fost convins că regele a fost împins de alții când a luat decizia încarcerării episcopului³⁵.

Un eveniment important, care s-a petrecut în anul 1457 și care avea să modifice situația în Boemia, a fost căsătoria regelui Ladislau cu Madeleine, fiica regelui Franței, Carol al VII-lea³⁶. Negocierile care au avut loc înainte de căsătorie – aceasta trebuia să fie oficiată în Boemia, o țară în care erezia husită era încă puternică –, l-au obligat pe regele Franței să ridice o serie de condiții (9 în total); cele mai importante erau ca regele Ladislau să se împace cu împăratul Frederic al III-lea și cu principii germani, iar credința eretică să fie îndepărtată cu totul din Boemia³⁷; regele Franței a făcut referire aici la *Compactate*, care erau un contract cu Biserica, de fapt cu șeful ei de atunci, conciliul de la Basel, prin care li se recunoșteau anumite drepturi husiților; au fost desființate abia de Piccolomini odată cu urcarea în scaunul pontifical, atunci când a încercat să uniformizeze Biserica în credință și slujbă³⁸.

Cu prilejul căsătoriei, Praga devenea locul de întâlnire al celor mai de seamă personalități ale vremii, motiv pentru care papa Calixt al III-lea l-a îndemnat pe cardinalul de Sant'Angelo să ia parte la eveniment, cu ocazia căruia se puteau pune la punct detaliile referitoare la cruciadă (353, 354)³⁹.

³⁴ Pius II 1496, nr. 379, f. 229r: “Cu[m] sup[er]ioribus diebus Ioannes varadiensis episcop[us] apud Budam in vincula coniectus e[ss]et, idq[ue] tuo iussu factum diceretur, egre id mihi duplici de causa fuit”. Despre aceste evenimente Piccolomini vorbește mai pe larg în *Historia Bohemica*; vezi Aeneae Silvii 1998, p. 242: “Cum per Strigonium itere faceret, vocatum ad se Ioannem, Varadiensium praesulem, bono animo esse iussit, his verbis usus: “Cum essem Budae, feci, quod voluere barones. Neque enim mei iuris eram. Quod te cepi, illorum fuit. Quod te supplicio cuplaque libero, meum est. [...] Abe, et quem gessisti hactenus, episcopatum gere”.

³⁵ Pius II 1496, nr. 384, f. 232r: “[...] veru[m] etia[m] serenissimo regi Ladislao co[n]gaudeam[us] cuius b[e]n[e]fice[n]tia [et] animi rectitudo in dies magis ac magis elucescit. [...] minime anim[us] regius ad ea[m] rem inclinatus erat, sed seduxeru[n]t eu[m] eor[um] co[n]silia qui tue virtuti invideba[n]t”.

³⁶ Bassin 1944, p. 241-243; Pio II 1997, p. 789.

³⁷ Urbánek 1929, p. 88: “Bludná víra v Čechách je zcela vyhlazena a že království je v čistém poslušství církve římské”. Încă de la prima întâlnire cu Poděbrad (1451), Piccolomini, pe atunci diplomat în slujba lui Frederic al III-lea, l-a considerat pe acesta un fanatic, la fel ca și țara sa; vezi Urbánek 1929, p. 105.

³⁸ Urbánek 1929, p. 91.

³⁹ Pius II 1496, nr. 353, f. 222v: “[...] non solum dilecti filii nobiles viri Bavarie [et] Saxonie duces marchionesque Brandeburgen[sis] cum co[n]iugibus. Etiam charissimus filius noster

Ultimele întâmplări din viața regelui Ladislau sunt legate de căsătoria sa. Evenimentele care au urmat acestei căsătorii – moartea regelui Ladislau al V-lea prin otrăvire – au amenințat liniștea din regiune. La data de 23 noiembrie 1457 regele a murit, la Praga, la numai 17 ani. Cu câteva zile înainte s-a simțit rău, dar doctorii nu au știut ce să-i facă; curtenii l-au văzut trist, dar socoteau că este din cauza bolii. După moartea regelui, medicii germani care s-au întors în Austria, au povestit că regele avea simptome clare cu cele care sunt cauzate de otrăvire, dar s-au temut să afirme acest lucru, deoarece nu ar mai fi ajuns acasă⁴⁰. O altă variantă a fost cea care susținea că regele a murit de ciumă, adusă de la Belgrad – care a provocat și moartea lui Ioan de Hunedoara. Flagelul ar fi bântuit Boemia, Ungaria și Polonia, iar regele ar fi fost una din victimele pe care boala le-a făcut la Praga⁴¹.

La moartea regelui Ladislau al V-lea, în Boemia s-a impus fostul guvernator Poděbrad, în Ungaria Matia, fiul lui Ioan de Hunedoara, iar împăratul Frederic al III-lea a rămas numai cu Austria Inferioară, deoarece fratele său, principele Albert al VI-lea, deținea restul posesiunilor habsburgice, pe care le-a lăsat vărului său Sigismund încă din data de 10 mai 1458⁴².

În scurta sa viață, regele Ladislau al V-lea nu a reușit să se impună ca un rege autoritar deoarece s-a aflat vreme îndelungată sub tutela împăratului Frederic al III-lea, iar mai apoi sub cea a contelui Ulrich Cilli. Starea de fapt din Europa Centrală la jumătatea secolului al XV-lea cerea un personaj impunător,

Casimirus rex Polonie simulq[ue] consors eius regina earunde[m] nuptiaru[m] celebrationi asserant[ur] interfuturi. Consideramus aut[em] q[uod] in tantoru[m] co[n]ventu principu[m] multa tractabunt[ur], in quibus erit tua presentia ne dum utilis, sed etiam necessaria, per quos religio nostra co[n]tra thurcoru[m] impetus defendat[ur] commode tractare”, nr. 354, f. 223r.: “Et multa bona opera p[ro]curare poteris tam pro pace [Christ]ianor[um] q[uam] p[ro] defensione fidei contra inimicos crucis [Christ]i”; Bonfinis 1936, p. 200: “Varie deinde legations decreta, cum varia magni momenti negotia impenderent; imprimis nuptiarum sollemnitatis et apparatus, curandus hereticorum morbus, Turcorum metus et necessaria imperatoris reconciliatio”.

⁴⁰ Aeneae Silvii 1998, p. 250-252: “Medici Theutones, quorum potissima corporis cura fuit, in Austriam reversi palam dixere, quam primum egrotare rex coepisset, se vocatos manifesta mortis ac veneni signa comprehendisse neque ausos in aliena terra manifestare, que viderant. [...] Regi clam patefecisse omnia. Respondisse illum non ignorare toxicum datum. Silentium imperasse, ne regie morti suam adicerent. Senatus Viennensis, ubi vulgari eam famam animadvertit, medicorum sermonem prohibuit, ne Bohemorum adversus se ferociam provocarent”; Thwroc 1766, p. 354: “Dum autem Pragensi in civitate, regali in pompa conversaretur, subita [et] tristi egritudine aggressus, vitam pariter [et] periurium ultimo respiramine solvit. Utrum autem, ut quibusdam placuit, ordinante Giorgio de Podebrad, alias eiusdem regni gubernatore, lethiferum per venenum”; Bonfinis 1936, p. 202: “Aliqui morbo, veneno alii subreptum fuisse affirmant et Teutones presertim medici, qui precipuam corporis curam gerebant; hi evidentissima veneni signa in eo deprehendisse, postquam in Austriam rediere, pertinaciter asseverabant; in aliena terra se nihil dicere ausos, ne illorum animos lederent, quorum scelere ille perierat”; Pio II 1997, p. 789; Setton 1978, p. 165; Basin 1944, p. 245; Pio II 1997, p. 120.

⁴¹ Palacký I, p. 365- 369.

care să fie în stare să se opună tuturor situațiilor neprielnice ce puteau defavoriza regiunea – luptele pentru supremație în Boemia și Ungaria, luptele împotriva turcilor. Abia peste câțiva ani regele Matia, fiul lui Ioan de Hunedoara, a încercat să se opună acestor evenimente, dar fără prea mult succes.

ANDREEA MÂRZA

THE PORTRAYAL OF KING LADISLAU V IN
Enea Silvio PICCOLOMINI'S *EPISTOLAE FAMILIARES*

ABSTRACT

The letters of the Humanist Enea Silvio Piccolomini – Pope Pius II – provide essential political, historical, religious and philological data. A few of his letters (433) were collected in the incunabulum Pius II (Pope, 1458-1464) *Epistolae Familiares*, Nurenberge, Anthonius Koberger, 1496, Kal. Iunii XVI [V. 17], 4° kept at the Central University Library “Lucian Blaga” from Cluj.

This study is dedicated to the portrayal of King Ladislau V, also known as Ladislau the Posthumous, in Piccolomini's 433 letters. Ladislau was a fascinating character, who was claimed as a child by the Estates from Hungary, Bohemia or Austria. King Frederic V became regent during Ladislau's minority, with Queen Elisabeth's permission, and formally ruled Hungary and Bohemia. Ladislau had a short life, as he died in 1457. He was not the authoritarian type of ruler needed in the mid 15th century turmoil, as he often allowed local interest groups to have their say.

Abrevieri bibliografice

- Aeneae Silvii 1998 - Aeneae Silvii, *Historia Bohemica – Historie Česká*, Praha 1998.
Aeneae Sylvii 1690 - Aeneae Sylvii Piccolominei postea Pii II Papae, *Opera geografica et historica*, Helmstadii 1690.
Bachmann 1879 - Adolph Bachmann, *Urkunden und Actenstücken zur österreichischen Geschichte im zeitalter Kaiser Friedrichs III. Und König Georgs von Böhmen (1440-1471)*, în *Fontes Rerum Austriacarum*, 42 Bd., Wien 1879.
Baronii et Raynaldi et Laderchii 1876 - Caesaris S.R.E. Card. Baronii, Od. Raynaldi et Jac. Laderchii, *Annales ecclesiastici denuo excusae et ad nostra usque tempora perducti*, tomus 29, Barri-Ducis 1876.
Basin 1944 - Thomas Basin, *Histoire de Charles VII*, vol. 2, éditée et traduite par Charles Samaran, în *Les classiques de l'histoire de France au Moyen Âge*, vol. 21, Paris 1944.
Baum 2005 - Wilhelm Baum, “Enea Silvio Piccolomini (Papst Pius II.) und Österreich – zum 600. Geburtstag des bedeutenden Humanisten”, în *Der Schlern*, Heft 10, Oktober 2005, p. 4-25.
Bérenger 1990 - Jean Bérenger, *Histoire de l'empire des Habsbourgs 1273-1918*, Paris 1990.
Bonfinis 1936 - Antonius de Bonfinis, *Rerum Ungaricarum decades*, ediderunt J. Fögel et B. Iványi et L. Juhász, tomus III, Lipsiae 1936.
Calimachi 1768 - Philippi Calimachi, *De rebus a Vladislao Polonorum atque Hungarorum rege gestis*, în *Scriptores Rerum Hungaric[arum] veteres ac genuini [...]*, cura et studio Joan[nis] Georgii Schwandtneri, pars secunda, Vindobonae 1768.

- Campano 1964 - G. A. Campano e Bartolomeo Platina, *Le vite di Pio II*, a cura di C. Giulio Zimolo, în *Rerum Italicarum Scriptores*, tomo III, parte II. *Raccolta degli storici italiani dal cinquecento al millecinquecento* ordinate da L. A. Muratori, Bologna 1964.
- Chassin 1856 - Charles-Louis Chassin, *La Hongrie, son genie et sa mission. Études historique suivie de Jean de Hunyad*, Paris 1856.
- Dan 1944 - Mihail P. Dan, *Cehi, slovaci și români în veacurile XIII-XVI*, Sibiu 1944.
- Dejiny Slovenska, I, 1986 - *Dejiny Slovenska (do roku 1526)*, I diel, Bratislava 1986.
- Drăgan 2000 - Ioan Drăgan, *Nobilimea românească din Transilvania 1440-1514*, București 2000.
- Ferrario 1926 - Carlo Antonio Ferrario, *Italia e Ungheria. Storia del regno d'Ungheria in relazione con la storia italiana*, Milano 1926.
- Garin 1973 - Eugenio Garin, *Ritratti di umanisti*, Firenze 1973.
- Gregorovius 1873 - Ferdinand Gregorovius, *Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter (vom V. bis zum XVI. Jahrhundert)*, 7 Bd., Stuttgart 1873.
- Klein, Rutkay, Marsina 1993 - B. Klein, A. Rutkay, R. Marsina, *Vojenské dejiny Slovenska*, I diel, Bratislava 1993.
- Mârza 2005 - Andreea Mârza, "Enea Silvio Piccolomini în biblioteci transilvane. Studiu de caz: *Epistolae familiares*, 1496, de la Biblioteca Centrală Unversitară "Lucian Blaga" din Cluj-Napoca", în *Apulum*, XLII, 2005, p. 247-255.
- Mureșan 1968 - Camil Mureșan, *Iancu de Hunedoara*, București 1968.
- Österreichische Geschichte 2004 - *Österreichische Geschichte 1400-1522. Das Jahrhundert der Mitte. An der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*, hrsg. Wolfram Herwig, Wien 2004.
- Palacký I - František Palacký, *Dějiny národu českého*, III díl, Praha 1851.
- Palacký II - Franz Palacky, *Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens und seiner Nachbarländer im Zeitalter Georg's von Podiebrad (1450-1471)*, în *Fontes Rerum Austriacarum*, 20 Bd., Wien 1860.
- Paparelli 1950 - Gioacchino Paparelli, *Enea Silvio Piccolomini (Pio II)*, Bari 1950.
- Piccolomineus 1842 - Aeneas Sylvius Piccolomineus, qui postea Pius II [ontifex] M[aximus], *De viris illustribus*, Stuttgartiae 1842.
- Pius II 1496 - Pius II (papa 1458-1464), *Epistolae familiares*, Nurenberge, Anthonius Koberger, 1496, Kal. Iunii XVI [V. 17], 4°.
- Platina 1485 - Bartholomaeus s. Baptista Platina, *Vitae pontificum*, [Tarvisii], Joannis [Rubens] Vercellensis, 1485, X Februarii [II. 10], 2°.
- Pór 1880 - Antal Pór, *Eneas Sylvius II. Pius papa. Élet és korrajz*, Budapest 1880.
- Setton 1978 - Kenneth M. Setton, *The papacy and the Levant (1204-1571)*, vol. 2: *The Fifteenth Century*, Philadelphia 1978.
- Thwrocław 1766 - Joannis de Thwrocław, *Chronica Hungarorum ab origine gentis, inserta simul Chronica Joannis Archidiaconi de Kikullew, ad annum usque Christi MCCCCLXIV [...]*, în *Scriptores Rerum Hungaric[arum] veteres ac genuini [...]*, cura et studio Joan[nis] Georgii Schwandtneri, pars secunda, Vindobonae 1768.
- Urbánek 1929 - Rudolf Urbánek, *Dvě studie o době poděbradské*, Brno 1929.
- Urgieri della Bererdenga 1973 - C. Urgieri della Bererdenga, *Pio II Piccolomini con notizie su Pio III e altri membri della famiglia*, Firenze 1973.
- Wolkan I - Rudolf Wolkan, "Die Briefe des Eneas Sylvius von seiner Erhebung auf den päpstlichen Stuhl. Reisebericht", în *Archiv für Österreichische Geschichte*, 93 Bd., zweite Hälfte, 1905, p. 353-369.
- Wolkan II - Rudolf Wolkan (hrsg.), *Der Briefwechsel des Eneas Sylvius Piccolomini, Briefe aus der Laienzeit (1431-1445), II Band, Amtliche Briefe*, în *Fontes Rerum Austriacarum*, 62 Bd., Wien 1909.
- Wolkan III - Rudolf Wolkan (hrsg.), *Der Briefwechsel des Eneas Sylvius Piccolomini, Briefe als Priester und als Bischof von Triest (1447-1450)*, în *Fontes Rerum Austriacarum*, 67 Bd., Wien 1912.